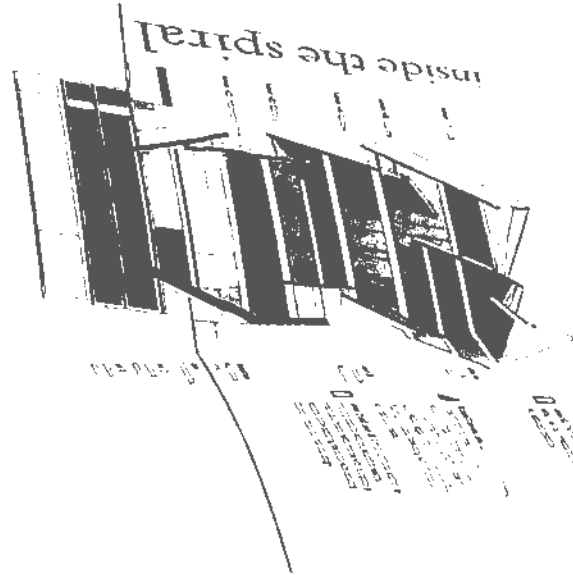
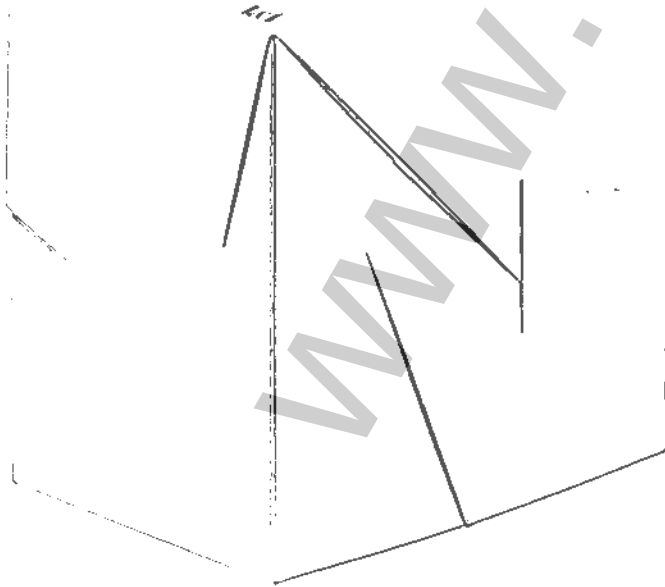

نگاہ بہ طراحت بستلہ بند

فرزان کرمانی نژاد

با همکاری شبند ترابی پاریزی، پگاه حمیدخانی و شیرین خوبرو

مقدمه

می‌گویند روزی قرار شد سه نفر، یک آمریکایی، یک آلمانی، و یک ژاپنی، در باره‌ی فیل‌ها مطلب بنویسند. نویسنده‌ی آمریکایی مقاله‌ی مفصلی نوشت و اسمش را گذاشت: "همه چیز در باره‌ی فیل‌ها". مؤلف آلمانی کتابی متوسط با یکی دو سانت قطر گردآوری کرد به نام: "آنچه درباره‌ی فیل‌ها می‌دانیم". و محقق ژاپنی، پس از سال‌ها تحقیق و بررسی، یک مجموعه‌ی ده جلدی بزرگ و قطور تألیف کرد و نامش را گذاشت: "مقدمه‌ای بر فیل‌شناسی".

صنعت و هنر بسته‌بندی چنان گسترده، عمیق و دارای جلوه‌های گوناگون است که تمام وجوه آن را نمی‌توان یکباره بازشناخت و جز مقدمه‌ای بر آن، نمی‌توان نوشت. این زمینه همچون یک موجود زنده و جاندار، در حال رشد، تحرک و دگرگونی دائمی است و به نظر می‌آید مانند دریایی بی‌کران، انتهای آن دست‌نیافتنی است. در این کتاب، مجال آن نیست که در این دریای بی‌انتها غوطه‌ور شویم، مگر بتوانیم فقط به قدر تشنگی از آن بچشیم. می‌خواهیم لختی زیر سایه‌ی درخت شکوهمند و پر شاخ و برگ این صنعت و هنر، توقف کنیم و با هم نگاهی کوتاه به آن بیفکنیم.

دیر زمانی است ضرورت تهیه و تدوین کتابی که پهنه‌ی گسترده‌ی بسته‌بندی را از وجوه مختلف، بررسی کند و از دیدگاه هنر گرافیک، مسائل آن را بشکافد، احساس می‌شد. مدتی است هم‌زمان با توسعه‌ی نجومی مبادلات کالا در سراسر دنیا، آهنگ رشد و توسعه‌ی صنایع و تولیدات ملی، شتاب گرفته و لزوم تکیه بر تولیدات و صادرات غیر نفتی آشکار شده است. اینک بسیاری از مردم و دست‌اندرکاران متوجه اهمیت بسته‌بندی به عنوان پدیده‌ای که روند و طرز زندگی و روابط تجاری ما را تغییر داده و می‌دهد، شده‌اند. هم‌اکنون سیاست‌گذاران و صاحبان صنایع کشور، به‌ویژه در بخش محصولات صادراتی، دریافته‌اند طراحی بسته‌بندی موتور محرکه‌ی رونق بازارهای فروش داخلی و خارجی است و انبوه ماشین‌آلاتی که در این صنعت با سرمایه‌گذاری زیاد وارد یا ساخته می‌شوند و با تلاش فراوان مشغول به کارند، بدون طراحی زیبا و شایسته، به درختی بی‌برگ و بار می‌مانند که هرگز به ثمر نخواهند نشست. برای گریز از اقتصاد متکی به نفت و ورود به بازارهای جهانی راهی جز تقویت توان خود در صنعت و هنر بسته‌بندی نداریم. بخش سخت‌افزاری صنعت بسته‌بندی همانند سایر صنایع و پدیده‌ها به نرم‌افزار درخور و محرک علمی و تحقیقاتی نیاز دارد. هیچ کار عملی، بدون پشتوانه‌ی علمی موفق نخواهد شد و تن مردمی این ماشین‌های پر بها، برای حیات واقعی، فکر می‌خواهد. متأسفانه حتی هنوز بسیاری از سفارش‌دهندگان بسته‌بندی و سیاست‌گذاران و متولیان این صنعت، فاقد اطلاعات به‌روز و دیدگاه‌های لازم فنی و هنری در این زمینه هستند.

همت بدو قه‌ی راه کن‌ای طایر قدس
که دراز است ره مقصد و من نوسفرم
حافظ

از طرفی جامعه روز به روز بیشتر به اهمیت و جایگاه طراحی گرافیک پی می‌برد که این خود نیاز به خوراک علمی دارد. هم‌اکنون در این رشته هزاران دانشجو همه ساله به دانشکده‌های هنری و در مقاطع مختلف تحصیلی وارد و از آنجا فارغ‌التحصیل می‌شوند، بدون آنکه منابع مختلفی به عنوان مرجع یا درس‌نامه در اختیارشان باشد.

طی سال‌ها کار حرفه‌ای در عرصه‌های مختلف طراحی گرافیک به ویژه بسته‌بندی و در خلال تدریس واحد مربوطه در دانشکده‌های مختلف کشور، فقدان مطالب مکتوب، قابل استناد و نسبتاً جامع را به خوبی احساس کرده‌ام، این کمبود هر چند در مورد سایر دروس گرافیک مانند پوستر، صفحه‌آرایی و یا گرافیک محیطی نیز به چشم می‌خورد، اما درس بسته‌بندی در جایگاه یکی از فنی‌ترین و کاربردی‌ترین واحدهای آموزشی، بیش از بقیه از این فقدان رنج می‌برد. ابتدا سردرگمی دانشجویان مرا بر آن داشت تا فقط جزوه‌ای درسی فراهم کنم، اما پای نهادن به این پهنه‌ی پر شاخ و برگ، مرا به راهی کشاند که به تهیه‌ی این کتاب طی چهار سال انجامید.

نخست هر آنچه در کتابخانه‌های دانشگاه‌های مختلف، مجامع هنری و کتابخانه‌های شخصی خود و دوستانم بود، اعم از فارسی یا انگلیسی، را با دقت از نظر گذراندم و برگه‌نویسی کردم. هدف آن بود که علاوه بر گردآوری مطالب، روش تحلیل و بازنمایی نکات فنی و هنری را در هر یک از آن‌ها دریابم و بهترین روش را برگزینم. کتاب‌های خارجی در دسترس، اغلب به صورت آلبومی از آثار فاخر و یا شرح چند پروژه‌ی کاری تنظیم شده بود، که به نظر می‌آید چندان باری را در شرایط کنونی جامعه‌ی ما از دوش برندارد. منابعی هم که مبتنی بر متن بودند، اغلب رویکردی فنی به موضوع داشتند و نگاه هنری آن‌ها کم‌رنگ بود یا بر اساس پیش‌فرض‌هایی تنظیم شده بودند که تصور می‌کنم خواننده‌ی معمولی ایرانی و دانشجویان ما، از آن پیش‌فرض‌ها و فضای کلی مطرح شده به دورند. در کتاب‌ها و مقالات به زبان فارسی، هر چند مطالب ارزشمند ولی پراکنده و کوتاهی در این زمینه یافت می‌شود، اما متأسفانه همکاران اندیشمند و هنرمند گرافیست، کمتر همت و وقت خود را صرف نوشتن و انتقال دانش و تجربه به دیگران کرده‌اند. متأسفانه اغلب مطالب و مقالات اندک فارسی ناقص، کوتاه، سطحی، غیر منسجم و دارای اطلاعات کهنه و قدیمی هستند. با کمال تأسف و تعجب، مطالبی را در منابع مختلفی، اعم از کتاب یا مجلات به صورت تکراری با جملات و آرایش و حتی با غلط‌های چاپی یکسان، یافتیم که گاهی بی‌مفهوم یا فاقد وجهت علمی بود. با وجود این تک‌تک این منابع را با دقت از نظر گذراندم و بسیاری از آن‌ها برایم آموزنده بود و کار گردآوری برگه‌ها را غنی بخشید.

متأسفانه هیچ منبعی را نتوانستم الگو و سرمشق قرار دهم، به همین سبب تنظیم مطالب، به نحوی که موضوع را از وجوه مختلف بررسی کند طوری که هر بخش به دور از پراگویی، از مطالب و تصاویر لازم و مناسب برخوردار باشد، و مفاهیم به شکل منطقی و قابل درک از پی هم بیاید، انرژی زیادی برد. برای تهیه‌ی بیش از چهارصد و هفتاد تصویر، نمودار و رسامی ارائه شده در کتاب تلاش کردم سراغ عکس‌ها و تصاویری بروم که برای طراح گرافیک جالب توجه و آموزنده باشد و تا حدی نانوشتنی‌ها را نشان دهد. زیرنویس تصاویر به نحوی تنظیم شد که ضمن شرح عکس‌ها، بر نکات مهم کتاب تأکید کند و مطالب جدیدی به متن بیافزاید و به نوعی مکمل، اما مستقل از نوشته‌های متن باشد. تهیه نمودارها و ترسیم شکل‌های مختلف نیز در همین راستا بود. با تأکید بر کیفیت و ارتباط با موضوعات مطرح شده در کتاب، هر جا که میسر شد از تصاویر بسته‌بندی‌های ایرانی سود جستیم، تا برای خواننده دستیافتنی و ملموس‌تر شود. تا سرحد امکان نام طراح هر بسته‌بندی استخراج و در کنار تصویر آن درج گردید. در شیوه‌ی نگارش سعی شد از بکارگیری اصطلاحات به زبان بیگانه و لغات مهجور و دور از ذهن پرهیز شود و تاجای ممکن موضوعات، خلاصه و روان باشد. معادل انگلیسی اصطلاحات به شکل واژه‌نامه مجزا، همراه با شرح مختصری بر هر اصطلاح، در انتهای کتاب آورده شده که امیدوارم راهگشای بررسی و مطالعه‌ی مطالب انگلیسی در این زمینه باشد.

رویکرد و هدف اصلی تدوین این کتاب، تهیه متن تخصصی برای دانشجویان رشته‌ی گرافیک و طراحان بسته‌بندی بوده است. علاوه بر این کتاب حاضر برای همه‌ی کسانی که به این رشته علاقه یا وابستگی دارند و در بخش‌های مختلف این صنعت گسترده مشغول به کارند، به‌ویژه تولیدکنندگان و سفارش‌دهندگان طراحی بسته‌بندی، خالی از فایده نیست. از آنجایی که نکات آموزشی در زمینه‌های مختلف هنری به هم وابسته‌اند، این کتاب برای تمام دانشجویان رشته‌های مختلف هنرهای کاربردی، مانند معماری، تزئینات داخلی، طراحی صنعتی، و به‌خصوص دانشجویان رشته‌ی گرافیک، در سطوح مختلف می‌تواند مطالب و ایده‌های قابل تأملی به دست دهد.

برای تهیه و تنظیم این کتاب از لطف و همکاری دوستان بسیاری بهره بردم، که صمیمانه از یکایک آنان تشکر می‌کنم و نهایت سپاس و امتنان خود را از ایشان ابراز می‌دارم. بیش و پیش از همه سپاسگزار خانم‌ها شبنم ترابی پاریزی، پگاه حمیدخانی و شیرین خوهر هستیم که در تهیه‌ی مطالب و تصاویر، ترجمه بخشی از منابع انگلیسی، بازخوانی و اصلاح چندباره‌ی مطالب و ده‌ها مورد کوچک و بزرگ دیگر، مرا مرهون زحمات خود کردند. اگر همکاری بی‌دریغ و پیگیری مستمر یکساله‌ی ایشان نبود، چه‌بسا به سبب گرفتاری‌ها، این کار در نیمه‌ی راه متوقف می‌ماند.

دانشجویان گرامی خانم‌ها صبا مؤیدی، لیلا موسوی، ساناز فخرآذری، طیبه غلامیان و مریم تکبند در جمع‌آوری اولیه‌ی منابع مکتوب و تصویری یاری‌ام کردند. به همت جمع کثیری از دانشجویان نظرسنجی‌گسترده‌ای درباره‌ی تأثیر و عملکرد رنگ در بسته‌بندی‌ها صورت گرفت که خانم نگار احسانیان در جمع‌آوری نهایی و تحلیل آماری آن کمکم کرد. خانم اشرف رشیدی نیز در گردآوری منابع برای بخش مواد و مصالح زحمت زیادی متقبل شد.

همچنین از همکاری خانم مرجان حسینی در حروفچینی، تصحیح مطالب، اسکن تصاویر و برقراری هماهنگی‌ها و امور روابط عمومی نیز تشکر می‌کنم. جناب آقای لطیفی با وجود وقت اندکی که در اختیارشان بود در ویرایش مطالب مرا یاری نمودند. همکار و دوست ارجمند جناب آقای مختار صحرایی، مدیر تولید انتشارات رشد، در طول مسیر آماده‌سازی کتاب پشتوانه و یآوری واقعی بودند و دوست دیرینه و هنرمند گرامی، آقای علیرضا مصطفی‌زاده در تهیه تصاویر بسته‌های ایرانی و ارتباط با طراحان گرافیک از هیچ کمکی دریغ نکردند، افزون بر ایشان بسیاری از دوستان، همکاران و هنرمندان ارجمند و همچنین شرکت‌های مختلف تولیدی، با در اختیار قرار دادن آثارشان به این کتاب غنی بخشیدند، که از همه‌ی آن‌ها تشکر و قدردانی می‌کنم. سپاس و درود فراوان بر ایشان و دیگر بزرگوارانی که در به سامان رساندن این کتاب مؤثر بودند ولی در این مختصر ذکر نام آن‌ها میسر نشد.

این کتاب کاری است در آغاز، مقدماتی و زمینه‌ساز و امیدوارم شروعی باشد برای تهیه‌ی منابع کاربردی و قابل اتکا، برای آموزش و ترویج شاخه‌های مختلف هنر گرافیک در ایران. کتاب‌های دیگری با همین رویکرد در سایر شاخه‌های گرافیک در دست تألیف و تولید دارم که امیدوارم همت ادامه دادن این راه دور و دراز، همچنان باقی بماند.

با همه‌ی تلاش‌ها و همیاری‌ها، این کتاب به یقین خالی از اشکال نیست. شخصاً آن را مقدمه و نیم‌نگاه کوتاهی می‌دانم که با آنچه باید باشد، فاصله‌ی زیادی دارد. امیدوارم با یاری خوانندگان و سروران گرامی، در چاپ‌های بعدی، این کار قوام پیدا کند و کاستی‌هایش مرتفع گردد. خود را وامدار دوستان گرامی و طراحان حرفه‌ای گرافیک به‌ویژه اساتید ارجمندی می‌دانم که از طریق صندوق پستی ناشر یا ایمیل مرا از نظرات خود و اشکالات این کار، آگاه سازند. یا آثار ارزنده‌ی خود را جهت درج در چاپ‌های بعدی برایم ارسال نمایند.